

مؤسسه آموزش عالی بنت‌الهدی

گروه علمی تربیتی حقوق
پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد

عنوان:

رابطه حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان از منظر فقه و
حقوق ایران و افغانستان

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر سید علی موسوی

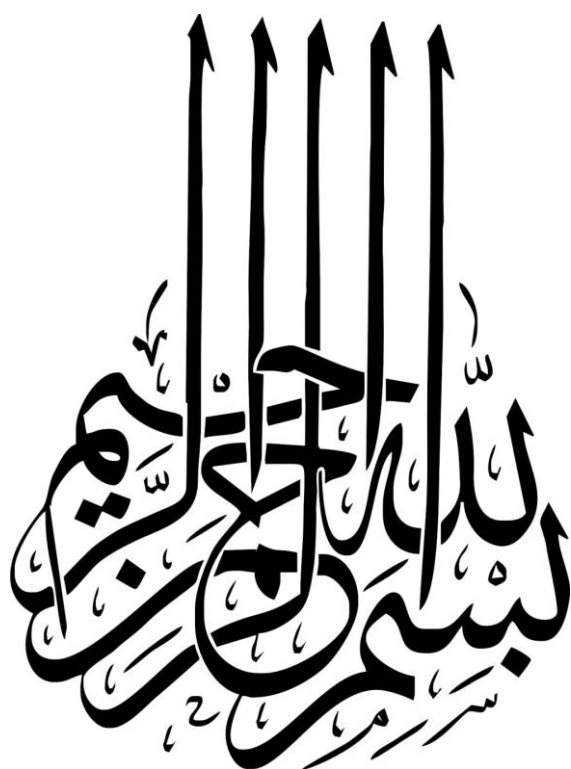
دانش‌پژوه:

صدیقه احمدی

کد تحصیلی:

۱۱۵۵۰۴۰

شهریور ۹۹

تقدیم به:

پیامبر اکرم حضرت محمد مصطفی (ص) و ائمه معصومین (ع) و شهیدان راه آزادی.

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش خداوندی را سزاست که کسوت هستی را بر اندام موزون آفرینش بیوشانید و تجلیات قدرت لایزالی را در مظاهر و آثار طبیعت نمایان گردانید.

بار الها! من با یاد تو، به تو تقرّب می‌جویم و تو را به پیشگاه تو شفیع می‌آورم و از تو خواستارم، به کرمت، مرا به خودت نزدیک گردانی و یاد خود را به من الهام کنی و بر من رحمت آوری و به آنچه بهره و نصیب من ساخته‌ای، خشنودم قرار دهی و در همه حال به فروتنی‌ام واداری.

شایسته است که از استاد بزرگوار حجه الاسلام دکتر سید علی موسوی در طی این مدت همواره راهنمایی‌های بی‌دریغشان رهنمون راهم بوده است، تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین از خانواده‌ی عزیزم که با صبر و تحمل خویش یاریگر من بودند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

یکی از تکالیف والدین در عرصه خانواده، حق تربیت فرزندان و فراهم آوردن موجبات رشد و کمال آنهاست که در فقه و حقوق ایران و افغانستان نیز از این حق حمایت شده است. همچنین رعایت حق حریم خصوصی فرزندان نیز یکی از حقوقی است که به موجب آموزه‌های فقهی و حقوقی باید مورد توجه قرار گیرد و نقض آن جایز نیست. در حقوق ایران و افغانستان قانون حریم خصوصی به صورت مشخص و معین تدوین نشده و حقوق و آزادی‌ها به منزله حریم خصوصی به طور ضمنی و در میان سایر قواعد فقهی و حقوقی، مورد حمایت قرار گرفته است.

گاهی در مقام اجرا بین حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان تنافی ایجاد می‌شود که انجام یکی از آنها مستلزم ترک یا محدود شدن دیگری است. در این گونه موارد با توجه به اصل ولایت بر محجورین و امر به معروف و نهی از منکر و ترجیح تربیت بر دیگر حقوق فرزند، اجرای حق تربیت در اولویت قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: حق، تکلیف، تربیت، فرزند، حریم خصوصی، فقه امامیه و حنفی، حقوق ایران و افغانستان.

فهرست

فهرست

فصل اول: مفاهیم و کلیات ۷

گفتار اول: کلیات ۸

۱. مقدمه ۸

۲. بیان مسئله ۸

۳. سؤال اصلی ۹

۴. سؤال‌های فرعی ۹

۵. فرضیه تحقیق ۹

۶. پیشینه تحقیق ۹

۷. نوع و روش تحقیق ۱۰

۸. مشکلات تحقیق ۱۱

گفتار دوم: مفاهیم ۱۲

بند اول: مفهوم حق ۱۲

۱-۱. در لغت ۱۲

۱-۲. در اصطلاح فقه ۱۲

۱-۳. در اصطلاح حقوق ۱۳

بند دوم: مفهوم تکلیف ۱۳

۲-۱. در لغت ۱۳

۲-۲. در اصطلاح فقه ۱۳

۲-۳. در اصطلاح حقوق ۱۳

بند سوم: مفاهیم مرتبط با حق و تکلیف ۱۳

۳-۱. مفهوم ولایت ۱۳

۳-۱-۱. در لغت ۱۳

۳-۱-۲. در اصطلاح فقه ۱۴

۳-۱-۳. در اصطلاح حقوق ۱۴

۳-۲. مفهوم تربیت ۱۵

۳-۲-۱. در لغت ۱۵

۳-۲-۲. در اصطلاح فقه ۱۵

۳-۲-۳. در اصطلاح حقوق ۱۶

۳-۳. مفهوم حضانت ۱۶

۳-۳-۱. در لغت ۱۶

۳-۳-۲. در اصطلاح فقه ۱۶

۳-۳-۳. در اصطلاح حقوق ۱۷

ب

۱۷	۳-۴. تفاوت تربیت، ولایت حضانت
۱۷	بند چهارم: مفهوم والدین
۱۷	۴-۱. در لغت
۱۸	۴-۲. در اصلاح فقه
۱۸	۴-۳. در اصطلاح حقوقی
۱۸	بند پنجم: مفهوم حریم خصوصی
۱۸	۵-۱. در لغت
۱۹	۵-۲. در اصطلاح فقه
۱۹	۵-۳. در اصطلاح حقوق
۱۹	۵-۳-۱. حریم خصوصی
۱۹	۵-۳-۲. حریم خصوصی فرزندان
۲۰	بند ششم: مفهوم فرزند
۲۰	۶-۱. در لغت
۲۰	۶-۲. در اصطلاح فقه
۲۱	۶-۳. در اصطلاح حقوق
۲۲	گفتار سوم: مبانی حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزندان و حق حریم خصوصی فرزندان ...
۲۲	بند اول: مبانی حق و تکلیف والدین بر تربیت
۲۲	۱-۱. حقوق مبتنی بر فطرت (حقوق طبیعی یا فطری)
۲۲	۱-۲. تأمین سلطه و ریاست پدر یا مادر بر خانواده
۲۳	۱-۳. مصالح اجتماعی
۲۴	بند دوم: مبانی حریم خصوصی فرزندان
۲۵	۲-۱. نیاز فطری انسان به حریم خصوصی
۲۶	۲-۲. ارزش‌های اخلاقی
۲۷	۲-۳. کرامت انسانی

فصل دوم: ماهیت و مستندات حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزند و حق حریم خصوصی

۳۰	فرزندان
۳۱	گفتار اول: ماهیت و مستندات فقهی حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزند
۳۱	بند اول: ماهیت حق و تکلیف والدین بر تربیت
۳۱	بند دوم: مستندات حق و تکلیف والدین بر تربیت در فقه
۳۱	۲-۱: ادله‌های قرآنی و روایی
۳۲	۲-۱-۱. آیه صیانت از خانواده
۳۳	۲-۱-۲. آیه عدم ضرر به فرزند
۳۳	۲-۱-۳. مسئولیت تربیتی ولی
۳۵	۲-۱-۴. امر به معروف و نهی از منکر
۳۶	۲-۱-۴-۱. مفهوم امر به معروف و نهی از منکر
۳۷	۲-۱-۴-۲. ادله امر به معروف و نهی از منکر در خانواده

ج

۳۸	..... ۲-۱-۴-۳. شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۴۰	..... ۲-۱-۴-۴. مراتب امر به معروف و نهی از منکر
۴۱	..... ۲-۱-۵. روایات تربیت حق فرزند
۴۱	..... ۲-۱-۵-۱. مراحل تربیت
۴۱	..... ۲-۱-۵-۲. تربیت حق اولاد
۴۲	..... ۲-۱-۵-۳. عدم تربیت و عاق فرزند
۴۲	..... ۲-۱-۵-۴. حدیث راعی
۴۳	..... ۲-۲: ادله عقلی
۴۳	..... ۲-۲-۱. حکم عقل
۴۳	..... ۲-۲-۲. اولویت قطعی
۴۴	..... بند سوم: مستندات حق و تکلیف والدین بر تربیت در حقوق
۴۴	..... ۳-۱. حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزند در حقوق ایران
۴۵	..... ۳-۲. حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزند در حقوق افغانستان
۴۶	..... ۳-۳. حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزند از منظر اسناد بین‌المللی
۴۸	..... گفتار دوم: ماهیت و مستندات حریم خصوصی فرزندان
۴۸	..... بند اول: ماهیت حق حریم خصوصی فرزندان
۴۹	..... بند دوم: مستندات حق حریم خصوصی فرزندان
۵۰	..... ۲-۱. مستندات فقهی حق حریم خصوصی فرزندان
۵۰	..... ۲-۱-۱. ادله قرآنی و روایی
۵۰	..... ۲-۱-۱-۱. ممنوعیت گمان بد، تجسس و غیبت در اسلام
۵۳	..... ۲-۱-۱-۲. ممنوعیت ورود به مکان شخصی فرزندان
۵۴	..... ۲-۱-۱-۳. ممنوعیت سب و دشنام و تمسخر فرزندان
۵۵	..... ۲-۱-۱-۴. ممنوعیت افشاء سر و اشاعه فحشاء
۵۵	..... ۲-۱-۲. ادله عقلی
۵۶	..... ۲-۱-۳. اجماع
۵۶	..... ۲-۲. مستندات حق حریم خصوصی فرزندان در حقوق
۵۷	..... ۲-۲-۱. حریم خصوصی فرزندان در قوانین افغانستان
۵۸	..... ۲-۲-۲. حق حریم خصوصی فرزندان در حقوق ایران
۵۹	..... ۲-۲-۳. حق حریم خصوصی فرزندان در اسناد بین‌المللی
۶۰	..... فصل سوم: قلمرو حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان
۶۱	..... گفتار اول: قلمرو حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزندان
۶۱	..... بند اول: تربیت جسمانی
۶۲	..... ۱-۱. حضانت
۶۲	..... ۱-۱-۱. ادله حضانت
۶۲	..... ۱-۱-۱-۱. آیات و روایات
۶۳	..... ۱-۱-۱-۲. سیره عقلا
۶۴	..... ۱-۱-۲. قلمرو حضانت

د

۶۴	۱-۲. نفقه.....
۶۴	۱-۲-۱. مفهوم نفقه در فقه و حقوق.....
۶۴	۱-۲-۲. مسئول و زمان نفقه.....
۶۵	۱-۳. رضاع.....
۶۵	بند دوم: تربیت عاطفی.....
۶۵	۲-۱. آیه وقایه.....
۶۶	۲-۲. روایات ابراز محبت به فرزند.....
۶۸	بند سوم: تربیت دینی.....
۶۸	۳-۱. تربیت اعتقادی فرزند.....
۶۹	۳-۱-۱. آیه وقایه.....
۶۹	۳-۱-۲. اولویت یا مقدمت وظیفه تربیت عبادی.....
۷۰	۳-۲. تربیت عبادی.....
۷۰	۳-۲-۱. آیات و روایات.....
۷۱	۳-۲-۱. سیره معصومین علیهم السلام در تربیت عبادی.....
۷۲	بند سوم: تربیت اخلاقی.....
۷۳	۳-۱. آیه وقایه.....
۷۳	۳-۲. روایات.....
۷۳	۳-۲-۱. رساله الحقوق.....
۷۳	۳-۲-۲. روایت امر به تربیت خانواده.....
۷۴	بند چهارم: تربیت اجتماعی.....
۷۵	۴-۱. آیات.....
۷۵	۴-۱-۱. آیه وقایه.....
۷۵	۴-۱-۲. آیه یاری رسانی در نیکی و تقوا.....
۷۶	۴-۲. روایات.....
۷۶	۴-۳. سیره معصومین (ع).....
۷۷	بند پنجم: تربیت عقلانی.....
۷۸	بند ششم: تربیت اقتصادی و شغلی.....
۷۸	۶-۱. آیه وقایه.....
۷۸	۶-۲. مقدمیت وظیفه تربیت اقتصادی و شغلی.....
۸۰	گفتار دوم: قلمرو حق حریم خصوصی فرزندان
۸۱	بند اول: حق حریم خصوصی جسمانی فرزندان.....
۸۱	۱-۱. تعریف، محتوا و نقض حق حریم خصوصی جسمانی فرزند.....
۸۲	۱-۲. منابع فقهی حق حریم خصوصی جسمانی.....
۸۲	۱-۳. منابع حقوقی حق حریم خصوصی جسمانی.....
۸۲	۱-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۸۳	۱-۳-۲. منابع بین المللی.....
۸۴	بند دوم: حریم خصوصی پوشش فرزندان.....

۸۴	۲-۱. تعریف و محتوا و نقض حریم خصوصی پوشش.....
۸۵	۲-۲. منابع فقهی حریم خصوصیبوشش فرزندان.....
۸۶	۲-۳. منابع حقوقی حریم خصوصی پوشش.....
۸۶	۲-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۸۷	۲-۳-۲. منابع بین‌المللی.....
۸۸	بند سوم: حریم خصوصی مکانی فرزندان.....
۸۸	۳-۱. تعریف و محتوا.....
۸۹	۳-۲. منابع فقهی حریم خصوصی مکانی.....
۹۰	۲-۳. منابع حقوقی حریم خصوصی مکانی فرزندان.....
۹۰	۲-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۹۱	۲-۳-۱. منابع بین‌المللی.....
۹۱	بند چهارم: حریم خصوصی شخصیت فرزندان.....
۹۱	۴-۱. تعریف و محتوا و موارد نقض حریم خصوصی شخصیت فرزند.....
۹۲	۴-۲. منابع فقهی حریم خصوصی شخصیت فرزند.....
۹۳	۴-۳. منابع حقوقی حریم خصوصی شخصیت فرزند.....
۹۳	۴-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۹۳	۴-۳-۲. منابع بین‌المللی.....
۹۴	بند پنجم: حریم خصوصی اطلاعاتی فرزندان.....
۹۴	۵-۱. تعریف و محتوا و نقض حق حریم خصوصی فرزندان.....
۹۵	۵-۲. منابع فقهی حریم خصوصی اطلاعات فرزندان.....
۹۶	۵-۳. منابع حقوقی حریم خصوصی اطلاعات فرزندان.....
۹۶	۵-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۹۶	۵-۳-۲. منابع بین‌المللی.....
۹۶	بند ششم: حریم خصوصی ارتباطات فرزندان.....
۹۷	۶-۱. تعریف و محتوا و موارد نقض حریم خصوصی ارتباطات فرزندان.....
۹۷	۶-۲. منابع فقهی حریم خصوصی ارتباطات فرزندان.....
۹۷	۶-۳. منابع حقوقی حریم خصوصی ارتباطات فرزندان.....
۹۷	۶-۳-۱. منابع داخلی در حقوق ایران و افغانستان.....
۹۸	۶-۳-۲. منابع بین‌المللی.....
۹۹	فصل چهارم: رابطه حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان.....
۱۰۱	گفتار اول: سازگاری حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان.....
۱۰۱	بند اول: مفهوم سازگاری.....
۱۰۱	۱-۱. شیوه‌های فرزند پروری.....
۱۰۳	۱-۲. اطاعت از والدین.....
۱۰۳	۱-۲-۱. محدوده اطاعت از والدین در فقه.....
۱۰۵	گفتار دوم: ناسازگاری حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان.....
۱۰۵	بند اول: ناسازگاری حق و تکلیف والدین بر تربیت با مصادیق حق حریم جسمانی.....

و

- ۱-۱. تنبیه بدنی و نقض حریم خصوصی جسمانی فرزندان..... ۱۰۵
- ۱-۱-۱. تنبیه بدنی فرزندان از منظر فقه..... ۱۰۶
- ۱-۱-۲. تنبیه بدنی از منظر قوانین داخلی..... ۱۰۷
- بند دوم: ناسازگاری مصادیق حق و تکلیف والدین بر تربیت با مصادیق حریم خصوصی اطلاعات..... ۱۰۸
- بند سوم: ناسازگاری حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی پوشش..... ۱۰۹

گفتار سوم: راهکارهای فقهی و حقوقی حل ناسازگاری حق و تکلیف والدین بر تربیت و

حق حریم خصوصی فرزندان..... ۱۱۱

- بند اول. ولایت و حضانت و حریم خصوصی فرزندان..... ۱۱۱
- ۱-۱. در چارچوب شرع..... ۱۱۱
- ۱-۲. وجود مصلحت و عدم مفسده..... ۱۱۲
- بند دوم: امر به معروف و نهی از منکر و حریم خصوصی فرزندان..... ۱۱۲
- بند سوم: قاعده اهم و مهم..... ۱۱۴
- ۳-۱. تصریح بر اهمیت حکم در خود ادله..... ۱۱۴
- ۳-۲. تعدد حق برحق واحد..... ۱۱۴
- ۳-۳. سیره متشرعه و عقلاء..... ۱۱۵
- بند چهارم: رابطه حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان در حقوق..... ۱۱۵
- نتیجه گیری..... ۱۱۸
- منابع و ماخذ..... ۱۲۰

فصل اول: مفاهیم و کلیات

گفتار اول: کلیات

۱. مقدمه

حریم خصوصی یکی از حقوق اساسی فرزند است که با شخصیت وی ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد. می‌توان آن را محدوده‌ی از اعمال و ویژگی‌های فرزندان دانست که برای عموم آشکار نبوده و یا وی تمایل به افشای آن ندارد. وجود تعالیمی در اسلام همچون لزوم رعایت کرامت ذاتی اشخاص، لزوم کتمان سر، حرمت و احترام عرض و آبروی اشخاص از یک سو و تصریح آیات و روایات متعدد بر حرمت تجسس در زندگی خصوصی اشخاص از سوی دیگر، بیانگر ارزش حق بر حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام است. فرزندان به‌عنوان یک انسان از حق حریم خصوصی برخوردارند.

رسمیت شناختن خصوصی فرزندان در مواردی با حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزندان ناسازگار است. چراکه تربیت کودک مستلزم کنترل و نظارت بر ارتباط با دیگران و ابزار و اطلاعاتی است که در دسترس اوست و ممکن است این نظارت همراه با دخالت همراه باشد. کنوانسیون حقوق کودک با لحاظ امکان دخالت بر اساس قانون، لزوم در نظر گرفتن منافع عالی‌هی کودک و اولویت تربیت در مقایسه با حق حریم خصوصی کودک، راه را برای ورود به این حریم و تربیت او باز می‌گذارد، اما در حقوق ایران و افغانستان که مبانی آن با مبانی غربی متفاوت است، به‌روشنی این مسئله تبیین نشده است. این تحقیق با طرح بحث حریم خصوصی و بیان تنافی این حق را با حق و تکلیف والدین بر تربیت و راهکارهای فقهی و حقوقی در رفع این تنافی را مورد بررسی قرار می‌دهد.

این تحقیق شامل چهارفصل هست. در فصل اول به مفاهیم و مبانی پرداخته شده است که شامل مفاهیم و مبانی حق حریم خصوصی و مبانی حق و تکلیف والدین بر تربیت است. فصل دوم هم بایان مستندات هر دو حق و فصل سوم بیان قلمروهای هر دو حق پیگیری شده است. فصل چهارم نیز به بیان رابطه این دو حق پرداخته است.

۲. بیان مسئله

محیط خانواده در رشد ابعاد گوناگون کودک نقشی اساسی دارد، چون کودک نخستین بار در محیط خانه با دنیای بیرون آشنا می‌شود و از اطرافیان خود مسائل را یاد می‌گیرد. پدر و مادر اولین مربیانی هستند که با کودک ارتباط برقرار می‌کنند و سهم اساسی در تربیت کودک دارند. مسئولیت تربیت فرزند از طرفی مستلزم کنترل و نظارت بر ارتباطات فرزند با دیگران و ابزار و اطلاعاتی است که در دسترس اوست و از سوی دیگر این نظارت‌ها ممکن است با حق حریم خصوصی کودک ناسازگار باشد. در این شرایط باید دید مطابق قانون و آموزه‌های فقها آیا والدین می‌توانند به حریم خصوصی آن‌ها وارد شوند و بر آن نظارت و کنترل داشته باشند و یا اینکه حریم خصوصی فرزندان محدوده‌ای است که حتی والدین نمی‌توانند بر آن وارد شوند؟ این رابطه بین حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان در فقه و حقوق ایران و افغانستان چگونه تبیین شده است؟

۳. سؤال اصلی

رابطه حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزندان در حقوق ایران و افغانستان چگونه است؟

۴. سؤال‌های فرعی

- ۱- ادله و مستندات حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق بر حریم خصوصی فرزندان چیست؟
- ۲- قلمرو حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزندان و حق حریم خصوصی فرزندان چگونه تبیین می‌شود؟
- ۳- رابطه حق و تکلیف والدین بر تربیت فرزندان و حق حریم خصوصی فرزندان چیست؟

۵. فرضیه تحقیق

والدین می‌توانند باهدف تربیت و تعالی فرزندانشان و در نظر گرفتن منافع عالی‌ها آن‌ها به حریم خصوصی آن‌ها وارد شوند.

۶. پیشینه تحقیق

در کشور افغانستان و ایران، حقوق حریم خصوصی از پیشینه‌های چندانی برخوردار نیست؛ اما تحقیقات و کتب، مقالات و پایان‌نامه‌هایی پیرامون مسائل مربوط به حریم خصوصی به رشته تحریر درآمده است که به حوزه حقوق حریم خصوصی و مصادیق آن به‌طور عام پرداخته است. پایان‌نامه‌های محدودی که با موضوع حق و تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی فرزند تدوین یافته اولاً کمتر به ذکر مصادیق پرداخته و ثانیاً به‌طور تطبیقی با حقوق کشور افغانستان تحقیقی صورت نگرفته است:

۱. مائده رحمتی پایان‌نامه‌ای با عنوان «حریم خصوصی کودک و حقوق تربیتی والدین در فقه اسلامی و اسناد بین‌الملل» در دانشگاه مذاهب اسلامی تهران تدوین کردند. ایشان با به رسمیت

شناختن حق حریم خصوصی و حق والدین بر تربیت در فقه اسلامی و اسناد بین‌المللی به حل نزاع دو مصداق از تربیت و حریم خصوصی می‌پردازد و بیان می‌کند: «حق کودک بر آزادی عقیده و بیان و تمامیت جسمانی خود و حقوق تربیتی والدین از جمله مواضع نزاع میان این دو حق است که برای رفع نزاع احتمالی میان این دو حق می‌توان قائل به تفصیل شد و در برخی موارد حق والدین و در برخی موارد حق فرزندان را اولویت دهیم هم‌چنین می‌توانیم با رعایت راهکارهایی انطباقی در فقه اسلامی و اسناد بین‌المللی به هر چه بهتر شدن روابط والدین و فرزندان و برخورد کمتر مواضع نزاع میان حقوق والدین و فرزندان کمک کرد». این تحقیق فقط در حوزه تربیت، فقه و اسناد بین‌المللی در مصادیق محدود انجام شده است.

۲. در پایان‌نامه سادات لاله‌گون که به «بررسی محدوده دخالت والدین در حریم خصوصی فرزندان از منظر فقه مذاهب خمسسه» پرداخته است، ایشان ضمن به رسمیت شناختن حق حریم خصوصی فرزند بیان می‌کند که والدین برای جلوگیری از آشفتگی و هرج‌ومرج در خانواده و یا جامعه، لازم است در امور خصوصی فرزندشان در محدوده‌ی مجاز، از امور ضروری دخالت کنند. در پایان نتیجه می‌گیرد که دخالت والدین در حریم خصوصی فرزندان، مقید به قیودی مانند ضرورت، مصلحت، عقلانیت و همراه با نصح و موعظه است. این تحقیق فقط از منظر فقهی به موضوع پرداخته و بدون ذکر مصادیق فقط به ذکر حدود و ثغور دخالت می‌پردازد.

۳. کبری پور عبدالله و همکاران مقاله‌ای با عنوان «گستره‌ی حق والدین بر تربیت کودک» تدوین کرده‌اند و به بررسی مهم‌ترین محدودیت‌های وارد بر حق والدین بر تربیت کودک از منظر فقه امامیه، نظام حقوقی ایران و نیز اسناد بین‌المللی پرداخته‌اند و آن را به دودسته‌ی اصلی یعنی «محدودیت‌های ناشی از نزاع با حقوق جسمانی کودک» و «محدودیت‌های ناشی از نزاع با حقوق معنوی کودک» تقسیم کرده‌اند و با توجه به اصل ولایت، قاعده لا ضرر و اهم بودن اصل تربیت، نتیجه می‌گیرند که در فقه و حقوق حق تربیت بر حق حریم خصوصی مقدم است.

بنابراین بررسی مستندات حق حریم خصوصی کودک و وظایف تربیتی والدین در مورد فرزندان در فقه، حقوق و اسناد بین‌المللی و همچنین بررسی مهم‌ترین مواضع نزاع و بیان راهکارهای انطباقی تا والدین کمتر شاهد نزاع ناشی از این دو حق باشند ضرورت می‌یابد. تحقیق پیش رو به‌به بررسی تطبیقی موضوع، در فقه و حقوق افغانستان و ایران پرداخته است و با ذکر مصادیق تربیت و حریم خصوصی راهکارهای حل نزاع دو حق را بیان می‌کند.

۷. نوع و روش تحقیق

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق به‌صورت کتابخانه‌ای است و مراجعه به منابع علمی معتبر به تحلیل و بررسی موضوع پرداخته است.

۸. مشکلات تحقیق

همان گونه که در قبل گفته شده، پیرامون مسائل حق حریم خصوصی فرزندان منابع زیادی در وجود ندارد و نیز چون قانون مدونی در حقوق حریم خصوصی به تصویب نرسیده است، پژوهشگران و محققان، هر یک از منظر خود و یا با مقایسه با قوانین مرتبط اظهارنظر نموده‌اند و در مراجعه به پایان‌نامه‌ها نیز محدودیت وجود دارد؛ بنابراین کمبود منابع مکتوب از مشکلات عمده در این تحقیق بود.

گفتار دوم: مفاهیم

مفاهیم ابزار تحلیل علمی هستند؛ ابزاری که با آن می‌اندیشیم، نقد می‌کنیم، توضیح می‌دهیم و تحلیل می‌کنیم. شناخت مفاهیم به ما کمک می‌کند تا مبانی و مصادیق را بشناسیم و در ریشه-یابی مسئله دچار مشکل نشویم. بر این اساس ابتدا به توضیح مفاهیم کلمات به ترتیبی که در عنوان تحقیق آمده‌اند، خواهیم پرداخت و سپس مبانی نظری موضوع را بیان می‌کنیم.

بند اول: مفهوم حق

۱-۱. حق در لغت

لغت‌نامه دهخدا معانی متعددی برای واژه «حق» ذکر می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها از این قرار است: راست کردن سخن، درست کردن وعده، یقین نمودن، ثابت شدن، غلبه کردن به حق، موجود ثابت و نامی از اسامی خداوند متعال.¹

فرهنگ/المنجد نیز برای این واژه چند کاربرد و معنا ذکر می‌کند که برخی از آن از این قرار است: ضد باطل، عدل، مال و ملک، حظ و نصیب، موجود ثابت، حزم، سزاوار.²

۱-۲. در اصطلاح فقه

فقهای شیعه تعاریف گوناگونی از آن بیان داشته‌اند. تعریف شیخ انصاری از حق: «حق عبارت است از نحوه‌ی از سلطه و توانایی که در پرتو آن صاحب حق می‌تواند مصلحتی را برای خود به دست آورد».^۳ یک از فقها نیز این‌گونه تعریف می‌کند: «اعتبار سلطنت بر چیز یا شخصی در جهتی خاص».^۴

در فقه اهل سنت، از حق تعریف نشده است.⁵

1 علی اکبر دهخدا، *لغت‌نامه دهخدا*، ج ۶، ص ۹۱۴۲، واژه «حق».

2 لویس معلوف، *المنجد فی اللغة*، ص ۱۴۴، واژه «حق».

3 مرتضی انصاری، *المکاسب*، ج ۳، ص ۹.

4 سید محمدصادق روحانی، *فقه الصادق*، ج ۱۵، ص ۲۰۳.

5 علی اصغر مدرس، «*حقوق فطری یا مبانی حقوق بشر*»، ص ۲۷.

۳-۱. در اصطلاح حقوق

سلطه‌ای که برای شخص بر شخص دیگر یا مال یا شیء، جعل و اعتبار می‌شود، به عبارت دیگر حق توانایی خاصی است که برای کس یا کسانی نسبت به چیز یا کسی اعتبار شده و به مقتضای آن توانایی می‌تواند در آن چیز یا کس تصرفی نموده یا بهره‌ای برگیرد.^۱

بند دوم: مفهوم تکلیف

۱-۲. در لغت

«تکلیف» در فارسی یعنی ارتکاب هر کاری که فوق طاقت باشد.^۲ به معنای درخواست یا امر کردن کسی به انجام دادن کاری دشوار است.^۳ معادل انگلیسی آن (obligation or duty) به معنی تعهد، مسئولیت و وظیفه آمده است.^۴

۲-۲. در اصطلاح فقه

در فقه تکلیف را خواست شارع برای انجام دادن یا انجام ندادن امری دانسته‌اند که برآوردن آن خواست، مستلزم سختی و مشقتی است. این خواست شارع به صورت حکم بیان می‌شود و خطاب است که متعلق آن افعال مکلفین است.^۵ در تعریف حکم آورده‌اند که «عبارت از اوامر و نواهی قانون‌گذار است که به طور مستقیم کاری را مباح یا واجب یا ممنوع اعلام می‌کند و یا آثار حقوقی خاصی را بر اعمال اشخاص بار می‌کند».^۶

۳-۲. در اصطلاح حقوق

تکلیف در قانون عبارت از انجام فعل یا ترک فعلی است که قانون‌گذار فرد را ملزم کرده است و هرگاه برخلاف آن رفتار نماید به جزایی که درخور آن است، دچار می‌گردد.^۷ مراد از تکلیف در این تحقیق بیشتر الزام ناشی از حکم قانون است.

بند سوم: مفاهیم مرتبط با حق و تکلیف

۱-۳. مفهوم ولایت

۱-۱-۳. در لغت

واژه ولایت از ریشه «ولی» گرفته شده است. «ولی» در زبان عربی به معنای نزدیکی و قرب است.^۱ راغب در «مفردات» در ماده «وَلِيٌّ» گوید: «ولاء و توالی عبارت است از آنکه: دو چیز یا

۱ مصطفی محقق داماد، قواعد فقه (بخش سلطنت-ملکیت)، ص ۱۷.

۲ لغت نامه دهخدا، ذیل واژه تکلیف

۳ این منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۳۰۷.

4 oxford Lenrner,s aduanced dictionary .op .Cit

۵ الموسوعة الفقهية، موسسه دائرة المعارف الفقه الاسلامي، ذیل «تکلیف».

۶ ناصر کاتوزیان، مقدمه علم حقوق، ص ۱۶۳.

۷ امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۱۱.

بیشتر طوری با همدیگر متحد بشوند که چیزی غیر از خود آن‌ها در میانشان وجود نداشته باشد.^۲ ولایت در لغت فارسی، یعنی حکم، سلطنت، حکومت، زمامداری^۳.

ولایت یک نوع خاصی از نزدیکی چیزی به چیز دیگر است؛ به طوری که همین ولایت باعث شود که موانع و پرده‌ها از بین آن دو چیز برداشته شود، البته نه همه موانع، بلکه موانع آن هدفی که غرض از ولایت رسیدن به آن هدف است، حال، اگر آن هدف تقوا و یا پیروزی باشد، ولی در چنین هدفی همان ناصر و یآوری است که هیچ مانعی او را از نصرت شخصی که به وی نزدیک شده و به او ولایت دارد باز ندارد و اگر از جهت التیام و آشتی و معاشرت و محبت و خلاصه جوش خوردن دل‌ها به یکدیگر باشد، کلمه ولی معنای محبوب را می‌دهد؛ محبوبی که آدمی نمی‌تواند نفس خود را از دوست داشتن او و رام شدن در برابر خواسته او جلوگیری نماید و قهراً در برابر خواسته او مطیع می‌شود و اگر از جهت خویشاوندی باشد، «ولی» به معنای کسی خواهد بود که از طرف مقابل خود ارث می‌برد و چیزی نمی‌تواند مانع از ارث بردن او شود و اگر از جهت اطاعت دستور باشد، «ولی» به معنای کسی خواهد بود که در طرف مقابل خود امر و نهی می‌کند و به او طبق دلخواه خود دستور می‌دهد معنای اصلی کلمه ولایت، مالکیت تدبیر امر است.^۴

۲-۱-۳. در اصطلاح فقه

مقصود از ولایت در اصطلاح شرعی، سلطه و سلطنت است و به تعبیری دیگر، قدرت شرعی و قانونی است که شارع آن را به اصالت و یا به صورت عرضی^۵، جعل نموده است و به صاحب آن اجازه می‌دهد در امور دیگری (اعم از جان یا مال و یا هر دو) دخالت نماید.^۶

احناف در تعریف ولایت گفته‌اند: ولایت عملی نمودن تصمیم و خواست در مورد دیگری است اعم از این که راضی باشد یا نه.^۷

۳-۱-۳. در اصطلاح حقوق

در قانون مدنی ایران و افغانستان «ولایت» تعریف نشده است اما قانون احوال شخصیه شیعیان افغانستان دربند «۱» ماده ۴۱، ولایت را چنین تعریف کرده است: «ولایت سلطه و اقتداری است

۱ جوهری، الصحاح - تاج اللغة وصحاح العربية، ج ۶، ص ۵۲۸.

۲ مفردات راغب اصفهانی: الأواء و التوالی أن یحصل شینان فصاعداً خصوصاً لیس بینهما ما لیس منهما.

۳ لیاث انطون الیاس؛ باهتمام مصطفی طباطبائی، فرهنگ نوین عربی، فارسی: ترجمه القاموس العصری/ تألیف ا ص ۸۱۵.

۴ محمدحسین طباطبائی، المیزان، ذیل تفسیر آیه ۵۱ سوره مائده، ج ۵، ص ۳۶۸.

۵ ولایت به اصالت (بالإصالة)، مانند ولایت پدر و جد پدری بر صغار. و ولایت عرضی (بالعرض)، مانند ولایت وصی و یا عدول از مؤمنین در صورتی که پدر و جد پدری نباشد.

۶ سیدمحمد، آل بحر العلوم، بلغة الفقیة، ج ۳: ص ۲۱۰.

۷ وهبه زحیلی، فقه خانواده در جهان معاصر، ترجمه عبدالعزیز سلیمی، ص ۲۲۰.

که مطابق احکام این قانون جهت انجام امور مربوط به غیر در حدود معین به شخص داده می‌شود و به شخص دارنده ولایت، ولی؛ و به شخص موضوع ولایت، مولی علیه اطلاق می‌گردد.^۱

حقوقدانان نیز ولایت را شبیه آنچه در فقه آمده، تعریف نموده‌اند. در این باره گفته شده: ولایت، به معنی عام، سلطه‌ای است که شخص بر مال و جان دیگری پیدا می‌کند و شامل ولایت پدر و جد پدری و پیامبر حاکم نیز می‌شود. ولی در روابط خانوادگی، عبارت است از اقتداری است که قانون‌گذار به منظور اداره امورمانی و گاه تربیت کودک (سفیه و مجنون) که حجرشان متصل به زمان صغراست) به پدر و جد پدری اعطا کرده است.^۱

۳-۲. مفهوم تربیت

۳-۲-۱. در لغت

واژه «تربیت» عربی است. معادل فارسی آن «پرورش» و معادل لاتینی آن «Education» است. در زبان عربی، واژه تربیت مصدر باب تفصیل به معنای تکثیر و تدریج است. ریشه تربیت «رب» یا «ربو» است. در تفاوت این دو ریشه گفته‌اند: رب (ربب) الصغیر، یعنی سوق دادن کودک به سوی کمال و ربا (ربو) الصغیر یعنی کودک بزرگ شد و رشد کرد.^۲ بنابراین تربیت اگر از ریشه «ربو» باشد، به معنای پروردن جسمانی و اگر از ریشه «ربب» باشد به معنای پروردن معنوی است. به نظر می‌آید علی‌رغم اینکه ممکن است مصدر تربیت به هر دو ریشه برگردد، ولی بیشتر به معنای پروردن معنوی و از ریشه «ربب» است؛ چنان‌که لغویان به این معنا مایل گشته‌اند.^۳

در این تحقیق، کلمه «تربیت» تقریباً معادل اصطلاح تعلیم و تربیت امروزی در زبان فارسی و لفظ «Education» در زبان لاتین است و در آن، مفهوم «تربیت»، اعم از تعلیم است.

۳-۲-۲. در اصطلاح فقه

در عبارات فقها اصطلاح خاصی در تعریف تربیت یافت نشد و مقصود آن‌ها از این واژه همان معنای لغوی است؛ پرورش در جهت رشد و کمال. برخی از صاحب‌نظران تربیت را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «تربیت، فرایند یاری‌رسانی به متربی برای ایجاد تغییر تدریجی در گستره زمان در یکی از ساحت‌های بدنی، ذهنی، روحی و رفتاری است که به واسطه عوامل انسانی دیگر به منظور دستیابی وی به کمال انسانی و شکوفاسازی استعدادهای او یا بازدارندگی و اصلاح صفات و رفتارهایش صورت می‌گیرد».^۴

۱ ناصرکاتوزیان، حقوق مدنی خانواده، ج ۲، ص ۱۸۵.

۲ حسن مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، ص ۳۵.

۳ ابوالفضل ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۴۰۱.

۴ علیرضا اعرافی و سید نفی موسوی، تعریف تربیت و تطبیق آن بر حرکت فلسفی تربیت اسلامی، ص ۷-۲۸.